

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	درباره کتاب
۴	پیشگفتار
۷	سپاسگزاری
۷	گروه آماده‌سازی
۱۰	درآمد
۱۱	کدام جوامع دانشی؟
۱۷	کدام بافتار؟
۲۰	کدام چالشها؟
۲۳	منابع زمینه‌ای
۲۴	مرور اجمالی
۲۹	فصل اول: از جامعه اطلاعاتی تا جوامع دانشی
۲۹	جوامع دانشی به مثابه منبع توسعه
۳۳	انسجام دیجیتال
۴۸	آزادی بیان؛ سنگ بنای جوامع دانشی
۵۹	منابع زمینه‌ای
۶۰	فصل دوم: جوامع شبکه‌ای، دانش و فناوریهای جدید
۶۰	اقتصاد دانشی در جوامع شبکه‌ای

صفحه	عنوان
۶۳	تأثیر فناوریهای جدید بر شبکه‌های دانشی
۷۴	از جوامع مبتنی بر حافظه تا جوامع دانشی؟
۸۱	منابع زمینه‌ای
۸۲	فصل سوم: جوامع یادگیرنده
۸۳	به سوی فرهنگ نوآوری؟
۸۹	یادگیری، ارزش اصلی جوامع دانشی
۹۶	موجود بودن دانش
۱۰۶	منابع زمینه‌ای
۱۰۷	فصل چهارم: به سوی آموزش مادام‌العمر برای همه؟
۱۱۱	آموزش پایه برای همه
۱۲۳	آموزش مادام‌العمر برای همه
۱۳۱	درون‌دادهای جدید برای آموزش: اصلاح آموزشگاهی، ...
۱۳۷	«یادگیری الکترونیکی»: فناوریهای جدید و آموزش از راه دور
۱۴۱	منابع زمینه‌ای
۱۴۲	فصل پنجم: آینده آموزش عالی
۱۴۴	به سوی بازاری در آموزش عالی؟ موضوعات مالی
۱۵۰	شبکه‌های دانشگاهی که هنوز ابداع نشده‌اند
۱۵۸	مأموریت‌های جدید آموزش عالی
۱۶۲	منابع زمینه‌ای
۱۶۳	فصل ششم: انقلابی در پژوهش؟
۱۶۴	مکانهای جدید پژوهش
۱۸۶	مرزهای جدید علم
۱۹۲	پژوهش و توسعه: چالشهای آینده
۲۰۰	منابع زمینه‌ای

صفحه	عنوان
۲۰۱	فصل هفتم: علم، مردم و جوامع دانشی
۲۰۲	حاکمیت مناسب برای علم و فناوری
۲۱۵	بحران در آموزش علم؟
۲۲۱	پرورش یک فرهنگ علمی
۲۲۷	منابع زمینه‌ای
۲۲۸	فصل هشتم: امنیت انسانی و ریسکها در جوامع دانشی
۲۲۸	دانش به عنوان علاج ریسک؛ آینده‌نگری و پیش‌بینی فاجعه
۲۳۴	به سوی پیش‌بینی ریسک: احتیاط و آینده‌نگری
۲۳۷	جوامع دانشی، منبع یک ریسک جدید؟ ریسکهای جهانی، ...
۲۴۱	جوامع دانشی، امنیت انسانی، حقوق بشر و مبارزه با فقر
۲۴۳	آموزش به مثابه اساس امنیت انسانی و جوامع دانشی
۲۴۴	کمک به اعتبار حقوق بشر
۲۴۴	امنیت انسانی و عمل هنجارگرا
۲۴۵	به سوی جوامع توسعه پایدار؟
۲۵۵	منابع زمینه‌ای
۲۵۶	فصل نهم: دانش محلی و بومی، تنوع زبانی و جوامع دانشی
۲۵۷	حفظ دانش محلی و بومی
۲۶۶	تنوع زبانی و جوامع دانشی
۲۷۴	تکثرگرایی، ترجمه و اشتراک دانش
۲۷۶	منابع زمینه‌ای
۲۷۷	فصل دهم: از دسترسی تا مشارکت: به سوی جوامع دانشی برای همه
۲۷۸	از فاصله دانشی تا اشتراک دانش
۲۹۱	زنان در جوامع دانشی
۲۹۵	دسترسی جهانی به دانش: اشتراک دانش و حفاظت از دارایی فکری

صفحه	عنوان
۳۱۶	احیای سخنگاههای دموکراتیک عمومی در جوامع دانشی
۳۲۴	منابع زمینه‌ای
۳۲۵	نتیجه‌گیری
۳۳۷	توصیه‌ها
۳۴۴	یادداشتها
۳۷۸	فهرست علائم اختصاری
۳۸۱	منابع و مآخذ

درباره کتاب

در طول تاریخ، جامعه بشری همواره - و البته نه پیوسته - به سوی رشد دانش گرایش داشته است. رشد آموزش و تولید علم در مقایسه با مقوله‌های دیگر مانند اقتصاد و سیاست، با هدفهای متعالی‌تر و مردمی‌تری همراه بوده است. شواهد بسیاری وجود دارد که در فرازهایی از تاریخ، جامعه بشری در عرصه اقتصاد و سیاست رو به افول گذارده و تمایل به پسرفت و در نتیجه تسلط استبداد داشته است. در مقابل، دانش همواره به سوی توسعه جامعه بشری تمایل داشته و در راه رشد عدالت و دموکراسی تلاش کرده است.

محافل دانشگاهی همواره در تلاش بوده‌اند تا با روشهای علمی و معقول، خلأهای دانایی را شناسایی کرده و پاسخ مناسبی برای ناشناخته‌ها، ابهامها و کنجکاوئیهای بشری بیابند. در این راستا، تاریخ علم حکایت از آن دارد که انسان نه تنها به لحاظ رشد «بیکره» دانش، بلکه از نظر «روش‌شناسی و توسعه رویکردهای علمی» نیز پیشرفتهای شایانی داشته است.

در راستای توسعه زیرساختهای جامعه دانشی، افزون بر دانشگاهها و مراکز علمی، برخی نهادهای ملی و بین‌المللی نیز اثرگذار بوده و هستند. سازمان علمی، آموزشی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) از جمله این نهادها است. گزارش سال ۲۰۰۵ این سازمان با عنوان *به سوی جامعه دانش‌محور^۱* گزارش جهانی است که در واقع دغدغه این سازمان و اعضای آن، به‌ویژه کشورهای در حال رشد را باز می‌تاباند. بیم کشورهای در حال رشد از پسرفت علمی و آموزشی در مقایسه با کشورهای پیشرفته و در نتیجه عقب ماندن از نهضت دانشی عصر جدید، آنها را بر آن

---

1. towards knowledge societies (<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843e.pdf>)

داشته که به مقوله جایگاه دانش در توسعه عمقی تر بنگرند و عوامل و مؤلفه‌های آن را بازکاوی کنند. نگاهی به مندرجات کتابی که در پیش رو دارید، گستره و عمق مباحث حیاتی در این زمینه را نشان می‌دهد. موضوعهایی چون تأکید بر رویکرد دانش‌محور در مقوله‌های گوناگون، به‌ویژه در نظام اقتصادی و آموزشی، توسعه و کاربرد فناوریهای جدید، توجه به مسائل بومی در توسعه و کاربرد دانش و ضرورت همگانی شدن و مادام‌العمر شمردن مقوله یادگیری، از جمله مباحث اساسی کتاب حاضر است. شاید برجسته‌ترین نکته در این اثر، توجه یونسکو به جایگاه مردم در جامعه دانش‌محور باشد. توجه نویسندگان کتاب به مقوله‌هایی همچون آزادی بیان، حاکمیت بر علم و فناوری، آموزش پایه برای همه، امنیت انسانی، حقوق بشر و مبارزه با فقر، حفظ دانش محلی و بومی، تنوع زبانی، تکثرگرایی، زنان در جوامع دانشی و به سوی جامعه دانشی برای همه نیز در همین راستا است.

جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی به واسطه ماهیت دانش‌مداری و دانش‌ورزی خود و نیز به خاطر تعامل با دانشگاهیان و دانشمندان توانسته است نقش اساسی در کمک به پیشبرد دانش، تکوین مبانی علم و آموزش جامعه در بهره‌گیری از منابع علمی پویا و مفید ایفا کند. کتابداران با توجه به اصول، مبانی و روشهای عملیاتی حرفه خود، شرایط و محیطی را به وجود آورده‌اند تا فرایند مدیریت دانش (یعنی شناسایی، اکتساب، توسعه، اشتراک، توزیع، بهره‌گیری، نگهداری، اندازه‌گیری، سنجش و نهایتاً ترکیب و الحاق دانش) به شکلی کامل‌تر، روان‌تر و مؤثرتر انجام گیرد. دانش و تجربه حرفه کتابداری در زمینه‌هایی چون نیازشناسی، فراهم‌آوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات در قالب اصول، معیارها، استانداردها و روشها ضابطه‌مند شده است. از آنجا که اطلاعات و منابع اطلاعاتی ابزار اصلی فعالیتهای گوناگون کتابداران است و با توجه به اینکه وظیفه کتابخانه‌ها سازماندهی اطلاعات و دانش است، از این رو فرایندها و روشهای کاری کتابداران می‌تواند در راستای مدیریت دانش برای دیگر سازمانها بسیار سودمند باشد. فهرستها، پایگاهها و نظامهای اطلاعاتی بهترین ابزار برای استفاده در فرایند مدیریت دانش به شمار می‌آیند. مدیران سازمانها می‌توانند از الگوها و مدل‌های مورد استفاده کتابخانه‌ها سود برده و

در طراحی ساختار، فرایندها و وظایف سازمان خود بازنگری کنند؛ مثلاً به روشنی دریافت و استدلال می‌شود که معیارهای ارزیابی و گزینش منابع اطلاعاتی در تدوین راهکارهای شناسایی منابع دانش فردی و سازمانی و در ارزیابی آنها به جهت ساماندهی و اشتراک سودمند هستند. همچنین، می‌توان مطمئن بود که دانش کتابداران در زمینه روشهای نمایه‌سازی و سازماندهی اطلاعات، به‌خوبی در ایجاد نظامهای ساماندهی دانش سازمانی مفید واقع می‌شود. حتی از فرایند مستندسازی نامها و موضوعها نیز می‌توان در فرایند مدیریت دانش استفاده کرد.

همه این موارد می‌توانند موضوع پژوهشهای کاربردی برای هر دو عرصه کتابداری و مدیریت دانش بوده و موجب حصول دستاوردهای جدید گردند. بی‌تردید حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی حرفهای بسیاری در این زمینه داشته و می‌تواند برای مدیران دانش الهام‌بخش باشد. اقدام دکتر علی حسین قاسمی، عضو هیئت علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی، در گزینش این اثر برای ترجمه و نشر آن درخور تقدیر است. امید است جامعه ایران، به‌ویژه جامعه دانشگاهی و از جمله جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی بتواند با بهره‌گیری از چنین آثاری، حرکت به سوی شکل‌گیری جامعه دانش‌محور را تسهیل کند. بدون تردید، تجربه و دانش مندرج در کتاب حاضر می‌تواند نقش کلیدی در این مسیر طولانی و نه‌چندان آسان داشته باشد. بدیهی است که حرکت به سوی جامعه دانایی‌محور - آن‌گونه که مورد نظر اعضای سازمان یونسکو است - نیاز به تدبیر و برنامه‌ریزی معقولانه دارد. در این راستا، رویکرد عقلانی (به‌ویژه از سوی دولتها) تحقق جامعه دانشی را برای همه مباحث مطرح‌شده در کتاب حاضر تضمین می‌کند.

رحمت‌الله فتاحی^۱

استاد گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی

دانشگاه فردوسی مشهد

---

1. www.um.ac.ir/~fattahi/
email: fattahi@ferdowsi.um.ac.ir

پیشگفتار

دامنه حوزه صلاحیت یونسکو، یعنی آموزش، علوم، فرهنگ و ارتباطات بیانگر وجود ارتباط درونی در اجزای مأموریتی این نهاد است که در ضمن به پیچیدگی فزاینده این مأموریت نیز اشاره می‌کند. در حالی که مهارت آموزی به افراد و گروهها، پیشرفت در علوم و فنون و اشکال بیان فرهنگی از اواسط قرن بیستم تا به امروز دائماً در حال تکامل بوده (به‌خصوص در جهت افزایش وابستگی متقابل)، تغییرات چشمگیر ناشی از «سومین انقلاب صنعتی»^۱ - انقلاب فناوریهای جدید - پویایی جدیدی را موجب شده‌اند. این را می‌توان به فال نیک گرفت؛ یکی آنکه، آیا امروزه می‌توان نوعی از کاربرد زیست‌فناوریها را متصور شد که به شرایط فرهنگی نحوه کاربرد این فناوریها بی‌توجه باشد؟ یا علمی که به دانش محلی یا به آموزش علمی اعتنایی نداشته باشد؟ یا فرهنگی که از پراکنش آموزشی و شکل‌های جدید دانش غافل باشد؟ مفهوم عام دانش، محور این تغییرات است. امروزه دانش، هدف بخشهای عظیم اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و حتی نشانگر کیفیت جوامع در حال ظهور شناخته می‌شود.

اما «جوامع دانشی»^۲، گرچه توافقی کلی نسبت به کاربرد این اصطلاح وجود دارد، ولی این موضوع درباره محتوا [ی این عبارت] صدق نمی‌کند. از کدام انواع دانش صحبت می‌کنیم؟ آیا باید چیرگی مدل علمی - فنی در تعریف دانش مقبول و مولد را بپذیریم؟ درباره عدم توازنهایی که مشخص‌کننده دسترسی به دانش هستند و موانع موجود بر سر راه این دسترسی، چه محلی و چه جهانی، چطور؟ موضوعاتی وجود دارند

---

1. third industrial revolution
2. knowledge societies

که در اولین گزارش جهانی یونسکو تلاش می‌شود پاره‌ای نکات علمی و اخلاقی در رابطه با آنها ارائه شود؛ نکاتی که منشأ حصول آنها این عقیده محکم بوده است که جوامع در حال ظهور فقط با اجزای یک جامعه اطلاعاتی جهانی بودن، نمی‌توانند کاری از پیش ببرند. جوامع دانشی برای اینکه ماهیت انسانی و زیست‌پذیر خود را حفظ کنند، مجبور خواهند بود جوامعی باشند که دانش را به اشتراک می‌گذارند. شکل جمع کلمه «جوامع» در اینجا مؤید ضرورت وجود یک نوع مقبول است. به نظر می‌رسد زمان آن فرا رسیده که دیگر بار به این مطلب پرداخته شود؛ چرا که اینک تعدادی از مطالعات درباره وضعیت نوین دانش و بازتاب فزاینده این سؤالات در اقدامات توسعه‌ای، بی‌طرفی لازم برای انجام یک سنجش آغازین و حصول استنتاجاتی همچون زمینه‌سازی برای ظهور مجموعه پیشنهادهایی در این حوزه را موجب می‌شوند که همگی عنوان و موارد تأکید گزارش حاضر را توجیه می‌کنند.

در طول گزارش، چشم‌اندازی گشوده خواهد شد که آینده را با رگه‌هایی از نوید و درعین حال نگرانی رنگ آمیزی می‌کند، نویددهنده از این بابت که پتانسیلی نشست گرفته از به کارگیری منطقی و هدفمند فناوریهای جدید، زمینه‌ساز دورنماهای واقعی بشر، توسعه پایدار و ایجاد جوامع دموکراتیک‌تر است؛ نگران‌کننده از این‌رو که موانع و دامهای موجود بر سر راه، همگی کاملاً واقعی هستند. ارجاعات بسیاری به فاصله دیجیتالی^۱ وجود داشته که البته یک واقعیت است، اما نگران‌کننده‌تر این است که فاصله دانشی^۲ بین برخوردارترین کشورها با کشورهای در حال توسعه به‌خصوص کشورهای اندک توسعه یافته، مستعد افزایش است. درحالی که در داخل خود جوامع نیز شکافهایی همان قدر عمیق پدیدار شده یا تشدید می‌شوند. جوامع دانشی آینده چگونه می‌توانند پذیرند که جوامع واگسسته باشند؟

احتیاط حکم می‌کند که تنشهای آتی و خطرات نهفته در زیر ردای پیش‌دوخته خوش‌بینی را دست کم نگیریم. درعین حال آینده‌نگری، انگیزه‌ای برای اقدام نیز هست که گفته‌اند از بدبینی نیز باید اجتناب ورزید. در این شرایط است که

---

1. digital divide
2. knowledge divide

تعمق آینده‌گرایانه می‌تواند هم به لحاظ منطقی و هم به لحاظ عقلی، روشنگر باشد. یونسکو سخنگاه^۱ و چهارراه، محلی برای رویارویی، تبادل و مباحثه بوده و متعهد به ابداع مسیرهایی است که ضمن هدایت ما به سوی افقهای مشترک، گوناگونی روشها و سرعت پیشروی را تضمین می‌کند. به نظر من باید مسیرهایی وجود داشته باشد که علاوه بر حفظ چنین تنوعی، به این گوناگونی تکیه کرده، آن را یک امتیاز نه یک نقطه ضعف بشمارند. جایی برای درخواست راه‌حلهای ساده و یکسویه وجود ندارد. برعکس آنچه باید به دنبالش بود، خطوطی از اندیشه و عمل به منظور به کارگیری اطلاعات و ارتباطات در امر انتقال دانش است، ترکیبی که ممکن است بخواهیم بلافاصله و به صورت گسترده ایجاد کنیم تا بین نسلها و فرهنگها عمل کند. یونسکو با توجه به حوزه‌های توانمندیهایش، دارای تجربه و مهارتهای ارزشمندی برای مقابله با چنین چالشی است. انقلاب فنی و علمی‌ای که از قرن بیستم برای ما به جای مانده، بعد جدیدی به اختیارات این سازمان بخشیده است، زیرا چالشهای پیچیده و راهبردی‌تری که اکنون با آنها رویارو هستیم، برانگیزاننده‌تر هستند. مفروضات و ترسیماتی که در اولین «گزارش جهانی یونسکو» مطرح می‌کنیم همگی بر ضرورت احیای یک نظامنامه برای هدایت جوامع دانشی در حال ظهور و یک نظامنامه آزاد و مسئولیت‌پذیر تأکید می‌کنند؛ بهتر است بگوییم نظامنامه‌ای که بر اشتراک دانش متکی خواهد بود.

کوئیچیرو ماتسورا

دبیر کل یونسکو